

Etkinlikler - Voyvoda Caddesi Toplantıları 2003-2004

Etkinlikler - Osmanlı Bankası Müzesinde Mimarlık Sohbetleri

Gazete Haberlerinde Galata ve Pera

Nur Akın

İstanbul neredeyse kuruluşundan bu yana etnik çeşitlilik sergileyen, çok sayıda insanın gelip geçtiği, yerleştiği, hatta kuşaklar boyu yaşadığı bir dünya kentidir. İstanbul'u İstanbul yapan bu çoğulcu ortamda Rum, Ermeni ve Yahudi topluluklarıyla Levantenler, özellikle kent içinde yoğunlaştıkları Fener, Kumkapı, Balat, Galata ve Pera gibi belirli bölgelerde ilginç yaşam biçimleri ve çevreler yaratmışlardır. Bu bölgeler arasında İstanbul'un kozmopolit geçmişindeki yoğunluğunu fiziksel olarak günümüze en çarpıcı biçimde aktaran bölge, Galata ve onun uzantısı olan Pera'dır.

19. yüzyılın yerel gazete haberleri, birbirini tamamlayan bu iki bölgenin sergiledikleri tüm özellikleri, yani sosyal ve ekonomik yapı, yaşam biçimleri, kültüre ve eğlenceye yönelik tercihler, bunların içinde olduğu kentsel ve yapısal niteliklerle zaman içindeki gelişim ve değişimleri doğrudan yansıtan bilgi edinme araçlarından biri olmaktadır. Özellikle Galata ve Pera için, 1848-1900 yılları arasında çıkan ve yoğun haber kaynağı olma niteliği taşıyan günlük Fransızca gazeteler aracılığıyla, bölgenin o dönemdeki ortamından bilgiler yakalama olanağı elde edilmektedir. Bu amaçla yapılan araştırmada, gazete tarama çalışmalarına 1848 tarihli Journal de Constantinople ile başlanmış, 1865'te çıkan son sayısına dek bu gazete, ardından 1866 Ocak ayından 1891 sonuna dek La Turquie ve 1891-1900 arasında Le Moniteur Oriental günü gününe taranmış, böylelikle 52 yıllık süre içinde Galata ve Pera'ya yönelik gündelik bilgilere ulaşılabilmektedir. Bu tür bilgileri çeşitli başlıklar altında toplamak mümkündür.

Sosyal Yapı

Araştırmaya konu olan dönemde bölge, İstanbul'da yaşamak isteyen Avrupalılar için çok çekicidir. Yukarıda sözü edilen günlük gazetelerde, buraya gelip yerleşerek iş kurmak amacıyla ortak arayanlara, Avrupa'da eğitim görmüş, çeşitli Batı dillerini bilen ve bu bölgeye yerleşmek isteyenlere veya bir Avrupa ülkesinde yaşarken, burada iş kurmak amacıyla oradan ilan veren yabancılara sık sık rastlanmaktadır. Bu dönemde çok sayıda Rum ve Ermeni de Pera'ya yerleşerek, elçiliklerin yakın çevresinde toplanmıştır. Bu kişilerin diplomatlarla sıkı ilişki içinde olmak için çaba harcadıkları, gazetelerde çıkan haberlerden de izlenebilmektedir. Böylece Galata ve Pera'da 1850'lerden sonra yabancı grupların bir araya gelmesiyle sosyal, kültürel ve fiziksel açılardan tamamen farklı bir ortam oluşmuştur.

Pera'nın gelişiminden sonra, yine de esas ticaret alanının uluslararası limana bağlı olarak Galata'da yer alması, acente ve benzeri ticari faaliyetlerin bu yörede toplanmasına neden olmaktadır. Bilindiği gibi Galata'daki gayrimüslimlerin bir kısmı devlete borç verecek kadar zenginleşmişlerdi. Ancak Galata ve Pera'nın zengin tüccarları arasında hiç Müslüman adına rastlanmamaktadır. Journal de Constantinople'un 1861 yılında bir süre her çarşamba- perşembe günleri yayımlanan ve Galata ve tarihi yarımada'daki tüccarların ad ve adreslerini veren dökümden, hemen hepsi yabancı olan bu kişilerin işyerlerinin genellikle ve çoğunlukla Galata ve bir miktar da Pera'da olduğu gözlenmektedir.

Galata ve Pera'nın Levantenleri, özgün yaşam biçimleri ve onu şekillendiren alışkanlıklarıyla, 19. yüzyılın ikinci yarısında İstanbul içinde farklı bir dünya yaratmışlardır. Bu farklı dünyanın en renkli dönemi kış ayları olmaktadır. Kışın Pera'da, Batı Avrupa kentlerinde rastlanabilecek her türlü eğlence vardı. Ancak yazları, başta elçilikler ve çevresindeki Levantenler olmak üzere, bölgenin ileri gelenleri özellikle Boğaz kıyısındaki yazlıklarına gitmekteydi. Buralarda, havaların izin verdiği ölçüde uzun kalınmaya çalışılıyordu. Gazeteler elçilerin yazlıklara gidiş ve dönüş haberlerini önemli haberler olarak mutlaka bildiriyorlardı. Yazlıklar genellikle kasım ayı başında terk edilmekte ve Pera'ya dönülmekteydi. Aynı durum, Osmanlı yönetiminin ileri gelenleri için de geçerliydi. Örneğin, 9 Kasım 1849 tarihli gazetede sadrazamın Baltalimanı'ndaki yapısından, İstanbul'daki kışlığına geçmekte olduğu yazılmaktadır. 19 Aralık'ta da Ahmed Fethi Paşa'nın Boğaz'dan Eyüp'teki konağına döndüğü bildirilmektedir. Yine 2 Kasım 1860'ta Sadrazam Kıbrıslı Mehmed Paşa'nın Laleli'deki konağına döndüğü yazılmaktadır. Nisan ayı ortalarında, vezirlerin ve çeşitli kuruluşların yetkililerinin kışlık konaklarını terk ederek Boğaz'a gitmeleri ve dönmeleri konusunda padişahın özel izin çıkmaktaydı. Yaz aylarını kent yaşamından uzak geçiren elçiler ve bürokratların bazıları, işlerini halletmek için ayın belirli günlerinde kente inmekteydiler.

Pera sosyetesinin kış aylarını tiyatro, konser vb. gösteriler ve davet-balo gibi Avrupa tipi eğlencelerde geçirmektedir. Tiyatrolar sahnelerini genellikle ekim ortasında açmakta ve faaliyetlerini yaz sezonunun başlangıcına kadar sürdürmekteydiler. Örneğin Pera'nın 1870 yangınında ortadan kalkan ünlü Naum Tiyatrosu sezonu genellikle 15 Mayıs'ta kapatılmaktaydı. Bu tiyatro, her yeni gösterisiyle ilgili olarak gecenin programına ait bilgileri içeren Fransızca bir kitapçı'nın satışını sağlamak, böylece izleyicileri önceden bilgilendirmektedir. Bu uygulama, aynı dönemin Avrupa'sında olağan olan her şeyin Pera'da da sürdürüldüğünü kanıtlayan sayısız noktadan biridir. Mayıs aylarında, tiyatronun tatil girmesinden sonra yerini sirk gösterileri almaktaydı. Yaz gecelerinin yazlığa gitmeyenler için ayrı türden bir diğer eğlencesi de sihirbazlık gösterileriydi. Eğlenceler arasında konserler daima ön plandaydı. Ancak Eylül sonu-ekim başlarında bu gösteriler yerlerini tiyatroya bırakılmaktaydı. Ekimin ortasında, 10-15 günlük provalardan sonra tiyatrolar sahnelerini çoğunlukla klasiklerle açılmaktaydı. Genelde tiyatro ve konser, Levantenlerin en ilgi duydukları gösterilerdi. Bu nedenle Pera'nın tiyatrolarının yanında, okullarda ve kültürel kulüplerde de tiyatrolar kuruluyor, çeşitli eserler sergileniyordu.

Kış aylarında düzenlenen konserlerin de, 19. yüzyılın ikinci yarısında Levanten Pera ve Galata için ayrı bir önemi vardır. Yerli Levantenlerin yanı sıra, İtalya ve diğer Batı Avrupa ülkelerinden gelen piyano, klarnet, keman vb. enstrümanları çalan müzisyenler, büyük bir ilgiyle

dinlenen ve hatta zaman zaman birkaç kez tekrarlanan konserler vermekteydiler. Bu konserler padişahın da büyük ilgisini çekmekteydi. Pera'ya gelen sanatçılardan bazıları, padişahın isteği üzerine ayrıca huzurunda da konser veriyorlardı.

Başta karnaval olmak üzere çeşitli bayram eğlenceleri de Pera'nın vazgeçemediği renkli olaylardandı. Gazetelerde karnaval eğlencelerini, yollarda maskeleriyle ve özel kıyafetleriyle müzisyenler grubunu izleyenleri anlatan ilginç haberlere oldukça sık rastlanmaktadır. Paskalya törenlerinin de ayrı bir neşesi olmaktadır. Taksim bahçesindeki dans, pandomim gibi eğlence gösterilerinin gazetelerde uzun betimlemeleri yapılmaktadır.

1 Mayıs Bahar Bayramı kutlamaları da Pera ve Galata için özel bir önem taşır.

Kış sezonunun bitimiyle yazlıklara giden Pera sosyetesini, bu kez de yazlıklarda düzenlenen davetlerde biraraya gelmektedir. İngiliz elçisi ve eşinin 9 Ekim 1851'de Tarabya'da verdikleri balonun sabahın beşine kadar sürdüğü, konuklarda inanılmaz izlenimler bıraktığı söylenmektedir. Kış ayları gelir gelmez, yeniden kapalı mekân aktivitelerine dönmektedir. 1856 yılının kış balolarında özel bir haberle karşılanmaktadır.

Bu, sultanın İngiliz elçisinin maskeli balosuna katılmasıdır. 31 Ocak akşamı düzenlenen bu davette, Sultan Abdülmecit ve Babıâli'nin ileri gelenlerinin elçilik konutuna giderek bir süre kalmaları, gerek Pera bölgesinde yaşayanlar, gerekse baloyu düzenleyen İngiliz elçisiyle baloya katılanlar açısından büyük önem taşımıştır. 1856 yılının İngiliz Elçiliği'ndeki bu ilk kış balosunun görkeminden ayrıntılı bir biçimde söz edilmektedir (Journal de Constantinople, 4 Şubat 1856).

1859'da Müslüman evlerinde de gece toplantılarının başladığı görülmektedir. 22 Ocak 1859 tarihli bir haberde, Mısırlı Mehmed Ali Paşa'nın her salı akşamı salonlarını sosyetenin kalabalık bir grubu açtığı, burada Avrupalıların toplantılarında rastlanan bütün özelliklerin var olduğu belirtilmektedir. Örneğin aynı yılın 19 Şubat'ında, dönemin ünlü banteri A.Kamondo'nun görkemli evinde Paris'in en modern salonlarını aratmayacak bir düzen içinde bankerler, diplomatlar ve üst düzey Osmanlı bürokratlarının katıldığı bir davet verildiği ve sabahın beşine dek dans edildiği belirtilmektedir.

1861'den itibaren Pera'daki otel ve restoranların salonlarında da balolar düzenlenmeye başladığı görülmektedir. Gazete haberlerinden, özellikle 1865 karnavalının Pera'da ocak ayı sonunda büyük bir coşkuyla başladığı yazılmakta, bu bağlamda düzenlenen balolar ve neşeli toplantılar basına konu olmaktadır. Çok sayıda varlıklı ailenin özel akşam yemeklerini evlerinde sürdürdükleri de okunmaktadır. Örneğin Osmanlı Bankası genel müdürü, her hafta pazartesi ya da salı günleri yüksek sosyeteyi evinde ağırlamaktadır. Bir çay içmek için düzenlenen bu biraraya gelişler, danslar ve çeşitli etkinliklerle geç saatlere kadar sürmektedir.

Padişahın tahta çıkış törenleri de, Pera ve Galata'nın Levanten ortamında muhteşem kutlamalara neden olmakta ve Pera Caddesi'nin (Grande Rue de Pera) rengârenk bayraklar ve yoğun ışıklar içindeki görünümü tam bir bayram havası yaratmaktadır.

1870 yangının Pera'daki yaşamı alt üst etmesi üzerine gazetelerde uzun süre akşam yemeği, balo ve benzeri eğlencelerden söz edilmez olmuştur.

Bu dönemde Pera ve Galata'daki sözkonusu yaşam biçimi, kuşkusuz Batılı bir fiziksel çevreyi görüntüler. Bu çevre içinde oluşan otel, pastane, restoran, kafe vb. yapı tipleri ve dekorasyonları çok özgün örnekler yaratmışlardır. Bunun yanı sıra yiyecek ve içeceklerin kalitesi, Avrupa ülkelerinde bulunanlardan az olmayan çeşitleri de ayrıca dikkate değerdir. Bu durum yine gazete haberlerinden ve ilanlardan gözlenebilmektedir.

Bölgedeki giyim kuşam da dönemin renkli yaşam biçimini yansıtacak niteliktedir. İlanlardan, Avrupa'nın ünlü mağazalarında satılan giyim eşyalarının Pera vitrinlerini de süslediği anlaşılmaktadır. Batı kentlerinden gelen terzilerin de buraya yerleşerek, sanatlarını sürdürdükleri anlaşılmaktadır.

Giyim evlerinde de birkaç yabancı dilin bir arada kullanıldığı belirtilmektedir. Bazı dükkânların adları, sattıkları ürünlerin geliş yerini ilk bakışta ortaya koymaktadır. Pera burjuvazisi, giyim kuşam ve diğer meraklarının yanında, davet verdikleri salonlarını ve evlerini Avrupa modasına uygun bir şekilde tefiş etmeye özen göstermekteydi. Fransız ve İtalyan sandalye, kanepe ve koltuk satan dükkân ilanlarına, 19. yüzyılın ikinci yarısına gelmeden bile çok sık rastlanmaktaydı. Aynı durum, bu mobilyalarla bütünleşen, Paris ve Londra'dan getirilen cam, porselen, bronz ve bakır eşyalar için de geçerlidir.

Fiziksel Yapı

19. yüzyıl Galata'sının kentsel özellikleri Pera'dan farklıdır. Betimlemelerde Pera'daki lüksü yansıtan fiziksel çevre Galata'ya gelindiğinde, liman faaliyetlerinin yanı sıra meyhaneler ve kabarelerle dolu küçük sokaklara ve içlerindeki her milletten insan gruplarına dönüşmektedir.

Gazete haberlerinde Galata'da çok sayıda darp, yaralama ve cinayet olayı gözlenmektedir. Dolayısıyla burası, dikkatli olunması gereken bir bölgedir. Galata'da ayrıca basınevleri, gazete yayınevleri, bankerler, avukatlar, doktor muayenehaneleri ve çok sayıda çeşitli işyeri yer almaktadır. Pera'da ise yukarıda vurgulandığı gibi, elçiliklerin öncülüğünde gelişen aristokrat bir yerleşme vardır. Ayrıca bu çevreyi tamamlayan varlıklı Levanten ve Hıristiyanların tüm zenginliklerini sergileyen görkemli konaklar söz konusudur. Grande Rue de Pera boyunca ve ona açılan yan sokaklarda, bu tür çok katlı ve kâğıt konutların yer aldığı ve söz konusu fiziksel çevreye önemli ölçüde katkıda bulunduğu görülmektedir.

Batı Avrupa kentlerine gerek fiziksel, gerekse de sosyal yapısıyla benzeyen Galata ve Pera bölgeleri, 19. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde hâlâ düzenli bir belediye örgütüne sahip değildir. Bu nedenle de, 1857 tarihli resmi bir bildiriyle "Beyoğlu ve Galata Altıncı Daire-i Belediyesi" kurulmaktadır. Altıncı Daire, cadde, sokak ve kaldırımları bakımlı hale getirecek; suyunu, lağımları düzenleyecek; bölgenin temizliğini sağlayacaktır. 1858 yılı başından itibaren bölgede yayımlanan yabancı dildeki gazetelerde, Altıncı Daire'nin uygulamaları günü gününe verilmekte, ayrıca zaman zaman beklenenlerin yapılmaması nedeniyle de, kuruluşa çok ağır eleştiriler yağdırılmaktadır. Altıncı Daire, özellikle kuruluşunun ilk yıllarında tüm İstanbul için örnek belediye olma çabaları içindedir. Örneğin 4 Ekim 1859'da Journal de Constantinople'deki bir haberde, bölge sakinlerinin isteklerini değerlendirmek üzere Altıncı Daire-i Belediye binasının önündeki bir kutuya isteklerin yazılarak atılmasının istendiği bildirilmekte, bu görüşlerin mutlaka belediye meclisince değerlendirileceği yazılmaktadır. 1864 yılında Altıncı Daire'nin en önemli uygulaması, Galata surlarının yıkımı olmuştur. Surların yıkımı sonucu ortaya çıkan parsellerin satışıyla rant elde etme düşüncesi, Avrupa'daki benzer yaklaşımların, Osmanlı Levanten ve gayrimüslimleri tarafından çok yakından izlenerek uygulamaya sokulduğunu göstermektedir.

Yine gazete haberlerinden, 1863 yılında Pera'da kadastro çalışmalarına başlandığı ve bu çalışmaların kolayca sürdürülebilmesi için bölgenin iki kısma ayrıldığı öğrenilmektedir. 1890'larda Altıncı Daire'nin bölgenin temiz tutulması için önemli çabalarda bulunduğu gözlenmektedir. Galata ve Pera'nın aydınlatılması, kentsel düzenin önemli bir katkısı olarak her zaman ağırlıkta olmuştur. Bu konuda, 1850'lerden başlayarak hükümeti yönlendirici çok sayıda gazete yazısına rastlanmaktadır. Galata ve Pera'da sokakların adlandırılması ve evlerin numaralandırılması işleri de, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren hızlanır. Ayrıca gazete haberlerinde bölgedeki yol genişletilmeleri, sokakların güvenlik sorunları, ulaşım düzeni, mezarlık alanlarının düzenlenmesi gibi konularda yapılan çalışmalar, bunlara getirilen eleştiriler ve sonuca ulaşılan başarılar da vurgulanmaktadır.